

Een handtekening in lood

Niet veel mensen zullen weten wat een ‘trotseerloodje’ is. Het is ook lastig om de schildjes van gemiddeld niet meer dan 7 bij 5,5 centimeter, die zich bovendien vooral op daken van monumenten schuilhouden, vanaf straatniveau tegen te komen. Nuttig zijn ze wel, aangezien ze het roesten van metalen spijkers en daarmee het ontstaan van lekkages voorkomen. Veel loodgieters voegen vanaf de 16de eeuw hun handtekening aan de kleine loden plaatjes toe.

Trotseerloodje van Hoite Goderts Born uit circa 1810-1855, waarop in sierlijke letters zijn naam te lezen is. Verder heeft het loodje de tand des tijds slecht doorstaan. (Zuiderzeemuseum, Enkhuizen)

Trotseerloodje van Hoite Goderts Born, circa 1810-1855, gedecoreerd met afbeeldingen in reliëf van het Leeuwarder stadswapen geflankeerd door een leidekkershamer en een soldeerbout. (Fries Museum)

Trotseerloodje van Jan Thomas Born, circa 1830-1890, gedecoreerd met afbeeldingen in reliëf van een leidekkershamer en twee soldeerbouten. Het loodje is afkomstig van een kerk in Berlikum. (Fries Museum)

In de rubriek ‘Vanaf de overkant’ schrijft Henny Tuinhout-de Leeuw over objecten uit de collectie van het Zuiderzeemuseum die een relatie hebben met Friesland.

Trotseerloodjes, ook wel dakloodjes of traceerloodjes genoemd, zijn kleine loden plaatjes in de vorm van een wapenschild, die vanaf de 16de tot in de 20ste eeuw door gildemeesters boven de grote rivieren en vooral in de meer welvarende steden worden gebruikt. De loodgieters, ook wel leidekkers genoemd, solderen ze over de spijkers waarmee ze het lood op daken en dakkapellen vastzetten, om zo inwatering langs de spijkers te voorkomen. De loodjes danken hun naam waarschijnlijk aan deze functie, omdat ze het dak helpen weer en wind te trotseren. De trotseerloodjes zijn gedecoreerd met afbeeldingen in reliëf, meestal van een breed arsenaal aan loodgietersgereedschap zoals de leidekkershamer, de waterpomp, soldeerbouten, winkelhaken en passers. Dit gereedschap wordt vaak gecombineerd met de initialen of naam van de maker. Op sommige loodjes is zelfs een huismerk toegepast en er zijn

loodjes met een stadswapen er op. Soms komen jaartallen voor op trotseerloodjes, maar juist in Friesland ontbreken die. Een vrij praktische verklaring hiervoor kan zijn dat de loodjes gemaakt worden met behulp van een bronzen giettang en er dus voor ieder nieuw jaar een nieuwe giettang nodig is als het jaartal vermeld wordt. Het indelen van de decoratie op heraldische wijze en het gebruik van heraldische motieven als de halve adelaar zijn andere kenmerken van trotseerloodjes uit Friesland. Het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen ontving vorig jaar een set van 26 trotseerloodjes, afkomstig uit verschillende steden uit het Zuiderzeegebied. De kwaliteit van de loodjes varieert, maar de vorm blijft herkenbaar. Een van deze loodjes is afkomstig uit Leeuwarden. Hoewel dit helaas het minst uitbundig gedecoreerde loodje is en hij bovendien de tand des tijds niet heel goed doorstaan heeft, is nog altijd in

De Herengracht in Amsterdam met rechts het collegianten of Doopsgezinde Weeshuis De Oranjeappel. Hoite Goderts Born bracht hier zijn jeugd door en kwam er waarschijnlijk in aanraking met het ambacht van loodgieter en leidekker. Schilderij door Cornelis Springer, 1884. (Amsterdam Museum)

sierlijke letters de naam van de maker te lezen: ‘H.G. Born’. Hoite Goderts Born wordt op 16 november 1796 geboren in Sneek. Zijn vader Godert Hoites, die als zilversmidsknecht in Leeuwarden werkt, is niet van onbesproken gedrag. Door zijn vele veroordelingen voor mishandeling en dronkenschap raakt het gezin aan lager wal. Geen wonder dus dat moeder Grietje van der Ploeg in 1803 de Doopsgezinde Gemeente

van Leeuwarden vraagt een jaarlijkse toelage aan haar drie zoons uit te keren, zodat ze in het collegianten weeshuis de Oranjeappel in Amsterdam opgenomen kunnen worden. Omdat vader Godert Hoites nog in leven is en hij bovendien niet tot de Doopsgezinde Gemeente behoort, gaat een toelage uit de kas hen wat te ver, maar aangedaan door de smeekbede van de moeder richten ze een fonds voor de drie jongens op. Zo verblijft Hoite Goderts Born, samen met zijn jongere broers Feiko en Hidde Wibius, van zijn achtste tot zijn zestiende in dit weeshuis in Amsterdam. Hier komt hij waarschijnlijk voor het eerst in aanraking met het ambacht van loodgieter en leidekker.

Leidekkershamer uit de eerste helft van de 20ste eeuw, met zijn kenmerkende scherpe punt aan de ene zijde voor het slaan van de gaten voor spijkers en aan de andere zijde een platte kop om de spijkers in de gaten te hameren. Het gaatje in het blad wordt gebruikt om spijkers uit te trekken. Met het metalen deel boven het houten handvat worden de leien op maat gemaakt. (Nederlands Openluchtmuseum)

Loodgieter in Leeuwarden

In 1812 verlaten de jongens het weeshuis en keren ze terug naar Leeuwarden, vermoedelijk vanwege het overlijden van hun vader een jaar eerder. Het fonds voor de drie jongens wordt opgeheven en Hoite Goderts vestigt zich met zijn eerste vrouw Maria Wigmore als loodgieter en leidekker in een pand aan de huidige Nieuwestad 135. Een tekening van de gevel van dit pand, gemaakt door hun oudste zoon

Detail van een prent met afbeeldingen van ambachten, uitgegeven door De Ruyter & Meijer in 1874. In het midden is een leidekker afgebeeld met in zijn rechterhand de herkenbare leidekkershamer. (Rijksmuseum)

Jan Thomas Born (1818-1891), vertoont grote gelijkenissen met de huidige situatie. Jan Thomas treedt in zijn vaders voetsporen en vestigt zich als loodgieter aan de Amelandspijp in Leeuwarden, op de plek waar later het imposante Jugendstilgebouw de Centraal Apotheek zal verrijzen. Het Fries Museum bezit enkele trotseerloodjes met zijn naam, gedecoreerd met onder andere een leidekkershamer en soldeerbout. In die collectie is ook een trotseerloodje van Hoite Goderts Born te vinden, veel rijker gedecoreerd dan het exemplaar van het Zuiderzeemuseum. Hierop is duidelijk het stadswapen van Leeuwarden te herkennen, geflankeerd door een leidekkershamer en een soldeerbout.

Detail van een centsprent uit het eerste kwart van de 19de eeuw met afbeeldingen van werkzaamheden in de bouw. Op het dak van de kerk op de achtergrond zijn twee leidekkers aan het werk en op de voorgrond maken twee anderen een waterpomp. (Koninklijke Bibliotheek)

Eerst alleen en later samen met zijn zoon weet Hoite Goderts Born veel klussen in de stad binnen te slepen. Zo mag hij in 1830 restauratiewerkzaamheden aan het dak van het Stadhuis uitvoeren en wordt hij vele malen door het gemeentebestuur aangewezen als leverancier van het loodgieterswerk. De Borns komen echter ook voor als aannemers in een aanbesteding in Workum en voor het leidekken van de kerk in Minnertsgea. Hoewel de werkzaamheden van de twee zich dus ook tot buiten de stadsgrenzen uitstrekken, blijft Leeuwarden hun belangrijkste werkplaats. Vader en zoon weten met hun twee filialen een aardig bedrijf op te bouwen. Dat de zaken financieel goed gaan, blijkt wel uit het grote aantal woningen dat Hoite Goderts door de jaren heen in Leeuwarden aankoopt. Tientallen panden verspreid over de stad voegt hij aan zijn onroerendgoedportefeuille toe en hij weet zo waarschijnlijk een behoorlijk kapitaal te vergaren. Zijn zoon Jan Thomas kan een mooi bedrijf van zijn vader overnemen. Ook zijn andere kinderen komen goed terecht: oudste dochter Margaretha trouwt met Nicolaas Dornseiffen, apotheker te Heerenveen, zoon Johannes Aeschinius wordt arts in Bergum en jongste zoon Feico Hoites predikant bij de Doopsgezinde Gemeente in Drachten.

Hygiëne en burgerschap

In de 19de eeuw houden de werkzaamheden van loodgieters verband met ontwikkelingen op het gebied van hygiëne. In een tijd waarin waterleidingen nog niet zijn aangelegd en de stadgrachten fungeren als riool, weten epidemieën zich snel te verspreiden. Zo lijdt Leeuwarden vanaf 1832 tot ver in de jaren '60 van de 19de eeuw onder verschillende uitbraken van cholera. Interessant in dit kader zijn de advertenties van vader en zoon Born in de *Leeuwarder Courant* in 1847 voor de verkoop en het onderhoud van filtreermachines die drinkwater zuiveren 'waardoor alle onreinheid uit dakgoten, buizen enz. worden weggenomen'. Ze vergeten daarbij niet te benadrukken dat dit zuiveren van water door artsen wordt aangeraden. Overigens vraagt Hoite Goderts een jaar eerder al bij het gemeentebestuur of hij zelf een riool mag aanleggen naar een van zijn panden aan de Keizersgracht en dat mag aansluiten op het nieuwe gemeentelijke riool ter plaatse. De vraag is of het adverteren met filtreermachines pure handelsgeest van de loodgieters is, of meer een vorm van maatschappelijke betrokkenheid bij de algehele volksgezondheid in de stad. Feit is wel dat Hoite Goderts Born zich als een betrokken Leeuwarder burger ontwikkelt. Als diaken en later kerkenraadslid heeft hij diverse functies binnen de Doopsgezinde Gemeente en ook is hij bestuurslid van het Klaas Tiglerleen. Nadat hij vanaf 1827 geregistreerd staat als brandmeester, is hij van 1837 tot in ieder geval 1852 opperbrandmeester van de stad. Voor zijn 'dienstijver en hulpvaardigheid bij diverse branden' krijgt hij in 1847 een zilveren ere-

penning van de gemeenteraad. Ook in de hoedanigheid van betrokken burger laat hij een financiële buitenkans evenwel niet liggen. Als in 1832 de opperbrandmeester een nieuwe wateraanbrenger voor een van de brandspuiten aanschaft, wordt de oude voor een prikkie verkocht aan Hoite Goderts Born.

Uitbreiding in Berlikum

Het lijkt er op dat Hoite Goderts in de jaren '40 van de 19de eeuw zijn activiteiten verlegt of uitbreidt richting Berlikum, als hij daar een boomgaard koopt. Op de boomgaard laat hij negen huisjes bouwen, waarschijnlijk onderkomens voor arbeiders die daar voor hem werken. In 1845 wordt hij zelfs

In dit pand aan de Nieuwestad 135 in Leeuwarden vestigde Hoite Goderts Born zich als loodgieter. De tekening van de voorgevel is gemaakt door zijn oudste zoon Jan Thomas Born. (Historisch Centrum Leeuwarden)

Een van de dakpellen van het binnenmuseum van het Zuiderzeemuseum, afgewerkt met trotseerloodjes die gedecoreerd zijn met de drie haringen van het Enkhuizer stadswapen. (Foto auteur)

aangeduid als 'gaardenier te Berlikum'. Het al eerder genoemde trotseerloodje van Jan Thomas Born uit de collectie van het Fries Museum is afkomstig van de kerk van Berlikum. Het laat zich raden hoe de Borns op het dak van juist die kerk terechtkomen. Het is overigens niet duidelijk van welke kerk in het dorp het loodje komt. Hoewel de koepelkerk een leien dak heeft, kan het met het oog op het lidmaatschap van de familie van de Doopsgezinde Gemeente ook afkomstig zijn van de met pannen gedekte Vermaning aldaar, die in 1841 gebouwd is. De huisjes aan de Singel in Berlikum zijn in het begin van de jaren '80 van de 20ste eeuw gesloopt vanwege een nieuwbouwplan.

Hoite Goderts overlijdt uiteindelijk op 12 maart 1854 in Leeuwarden. Dat het ambacht van loodgieter hem geen windeieren heeft gelegd, blijkt wel uit de enorme nalatenschap die na zijn overlijden te verdelen valt. Naast de vele sieraden van goud en zilver, het luxe meubilair van mahoniehout en het kerboek met gouden slot dat zijn tweede vrouw Adriana Knoll mag houden, bezit hij bij zijn heengaan onder meer 25 woningen in Leeuwarden, drie in Huizum en dus negen in Berlikum. Waar ambachtslieden het vandaag de dag financieel soms moeilijk rond weten te breien, weet Hoite Goderts Born in de eerste helft van de 19de eeuw als loodgieter en leidekker op financieel en maatschappelijk vlak een vooraanstaande positie binnen de stad in te nemen. Met recht voegt hij het wapen van Leeuwarden toe aan een van zijn overgebleven trotseerloodjes. <

- > Meer weten?
- P.P. Steijn, *Meestertekens op het dak. Een verkenning naar de verschijningsvormen van trotseerloodjes van ± 1580 tot 1995*, Bosch en Duin, 1995
 - Register houdende aantekening en afschriften betreffende ontstaan en samenstelling van een fonds ten behoeve van de opvoeding der kinderen Born, 1804-1815 [...] (Historisch Centrum Leeuwarden, toegang 1733, inventarisnummer 334)
 - Aantekeningen betreffende de belangrijkste gebeurtenissen sinds de oprichting van het weeshuis, grotendeels genomen uit de resolutieboeken, met lijst van weeskinderen, 1675-1878, ca. 1825-1878 (Stadsarchief Amsterdam, toegang 169, inventarisnummer 2)

Henny Tuinhout-de Leeuw (Leeuwarden, 1986) studeerde Keltische talen en cultuur, kunstgeschiedenis en museumstudies en werkt als registrar bij het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen.